

Környezeti részvételi jogok, különös tekintettel a gyermekre

Fülöp Sándor

az EMLA Egyesület elnöke,

NKE Vízjogi Kar, Víz- és Környezetpolitika Tanszék, docens

A legfontosabb kötelező nemzetközi jogi források

- A gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény – az Egyezmény rendelkezéseinek jelentős része valamilyen formában kapcsolatban van az egészséges környezethez való joggal, illetőleg az azzal kapcsolatos részvételi jogosultsággal.
- A környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságnak a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény - az Aarhusi Egyezmény az egészséges környezethez való jog eljárási oldalát, a közösségi részvételt, azaz a környezeti demokráciát szabályozza. Személyi hatálya életkori megkötöttség nélkül bárkire kiterjed. Rendszerszerű megközelítése az Egyezményben még elszigetelten meglévő részvételi jogokhoz képest jelentős többletet jelent.
- Ez a két alapvető jogforrás *együtt alkalmazva* meghatározza a gyermekek részvételi jogait a környezetvédelmi döntésekben

A legfontosabb ajánló-értelmező nemzetközi jogpolitikai keretek

- Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának a 26 (2023) sz. Átfogó Kommentárja a gyermekek jogai és a környezetvédelem összefüggéseiről, különös tekintettel a klímaváltozásra (GC26) – a szakirodalomban progresszívnak tartják, hogy az Egyezmény rendelkezését és szellemiségét napirenden tartja a dokumentum, azonban hiányolták belőle *a gyermekek jogai és a jövő nemzedékek jogai* közötti összefüggés tisztázását, kiaknázását.
- Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 12 (2009) sz. Kommentárja a gyermekek nyilatkozattételi jogáról hivatalos eljárásokban (Nyilatkozattételi Kommentár)

Gyermekjogok és jövő nemzedékek jogai

- A jövő nemzedékek rendszer szemléletű meghatározása a filozófus Jörg Tremmelnél az emberi társadalom egyes szintjei szerint:
 - a családok szintjén a jövő nemzedékek kétség kívül a gyermekek,
 - egy-egy ország vagy nagyobb közösség szintjén a jelenlegi nemzedékeket követő életkori kohorsok, míg
 - az egész jelenlegi civilizációnk szempontjából a teljes népesség, aki ennek a helyébe lép majd.

(Ld. részletesebben: Jörg Tremmel: A Theory of Intergenerational Justice, Routledge, 2009)

A John Knox jelentés a két kérdést úgy kötötte össze, hogy egy folyamatként ábrázolta: a folyamatosan érkező újabb és újabb gyermek generációk átvezetnek bennünket a gyermekjogoktól a jövő nemzedékek jogai felé, így a két fogalom szorosan összefügg (Ld. Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment, UN Library, 2016)

Anyagi jogi rendelkezések a nemzetközi gyermekjogi dokumentumokban – az egészséghez való jog I.

- Az egészséghez való jog érvényesítéséhez szükséges társadalmi szolgáltatások előírása az Egyezményben: az orvosi ellátás, egészségügyi gondozás, a betegségekkel szembeni tervszerű küzdelem és a rossz tápláltság elleni harc, egészséges *élelmiszerek és ivóvíz* szolgáltatása a gyermekek számára; ezek során figyelembe kell venni a természeti környezet szennyezésével járó veszélyeket és kockázatokat is. (Egyezmény, 24. cikk 2. c. pont).
- Ezen kívül az Egyezmény aláhúzza az *egészségkultúra, az egészséges életvitel, táplálkozás, mozgás* stb. szokásai, értékei átadásának a fontosságát, ideértve a *környezet higiéniáját* is. (Egyezmény, 24. cikk 2. e. pont és (3) bekezdés)

Anyagi jogi rendelkezések a nemzetközi jogi dokumentumokban – az egészséghez való jog II.

- Az Átfogó Kommentár az egészséghez való jog és az egészséges környezet összefüggését rögzíti, és aláhúzza, hogy az egészséghez való jog *az emberi és állampolgári jogok összességébe ágyazva*, rendszer szinten érvényesülhet csak megfelelően. A GC26 konkrétan rámutat az egészséges környezet és a tiszta ivóvíz, a lakóházak belső levegőjének minősége, a veszélyes anyagoknak és hulladékoknak való kitettség közötti összefüggésekre. *A fejlődésben levő szervezetekre* ezek a hatások különösen hátrányosak lehetnek, például a gyermekkori asztma kialakulásában is jelenkezhetnek. A klímaváltozás miatt a hőmérséklet emelkedésével új kórokozók vagy azok hordozói (vektor szervezetek) jelenhetnek meg. Másfelől a mikroélőlények diverzitása is csökkenhet, ami rendkívül káros lehet a gyermekek immunrendszerének a fejlődésére (GC26, 37-39. pont).

Anyagi jogi rendelkezések a nemzetközi jogi dokumentumokban – az egészséghez való jog III.

- A vízszennyezés, a mérgező anyagoknak való kitettség, ide értve a mezőgazdaságban használt vegyszereket is, a talaj és a termőföld degradációja külön-külön és együttesen a *gyermekhalandóság* szignifikáns növekedéséhez vezethet (és nem csak a fejlődő országokban), különösen ami az 5 éven aluli gyermekeket illeti.
- A klímaváltozás egyes hatásai gyermekek *pszicho-szociális és mentális* egészségére nézve is fenyegetőek lehetnek, elég ha csak a környezeti szorongásra, az emiatti depresszióra, a figyelem beszűkülésére gondolunk.
- Az átforgó kommentár ezzel kapcsolatban utal az IPCC 6. jelentésére, amiben az ágazati és jogpolitika irányítói számára készült összefoglaló kimondja, hogy azok az embertársaink, *akik 2020 után születnek* aránytalanul nagy, felhalmozódó és hosszú távú hatásokat kell elszenvedjenek önmagában a klímaváltozás miatt is (GC26, 40-41. pont)

Anyagi jogi rendelkezések a nemzetközi jogi dokumentumokban – az egészséghez való jog IV.

- Az Átfogó Kommentár javasolja, hogy az államok a környezeti, egészségügyi és klíma terveikben, programjaikban, stratégiáikban stb. *külön fejezetben* foglalkozzanak a gyerekekre vonatkozó hatásokkal, majd ezeknek megfelelően dolgozzanak ki jogalkotási, igazgatási és intézményi válaszokat. Ezekben ki kell térni a *gazdasági szektor* kötelezettségeire, hogy legyenek tekintettel a lakókörnyezetükben (és tegyük hozzá, ennél jóval szélesebb körben, az üzleti kapcsolataik, a nyersanyag nyerőhelyek, a termékeik és a *reklámstratégiáik* hatásainak a felmérésével és tudatos korlátozásával). Az állami (és üzleti) környezetegészségügyi standardoknak (határértékeknek, eljárasmódoknak stb.) meg kell felelniük a nemzetközi előírásoknak, elsősorban, de nem kizárólagosan a WHO ajánlásainak.
- Végezetül a Kommentár rámutat arra is, hogy a magas minőségű környezetegészségügyi *adatrendszer* nélkül a fenti problémák kezelése illúзорikus csupán. Az adatok elemzése során az államoknak vizsgálni kell a gyermekkel kapcsolatos hatások okozati összefüggéseit, rendszer szintű kapcsolódási pontjait és a beavatkozás reménnyel kecsegtető pontjait (leverage points). Ez utóbbiakat az Átfogó Kommentár prioritási pontoknak nevezi és arra is rámutat, hogy az egyes életkori kohorszok longitudinális tanulmányozása, különösen pedig a terhes nők, csecsemők és gyermekek környezetegészségügyi állapotának és folyamatainak állandó, következetes figyelemmel kísérése elengedhetetlen a kockázatok kezeléséhez, az előrelépéshez szükséges kritikus lehetőségek (critical windows of development) feltárásához és érvényesítéséhez (GC26, 44. pont)

Anyagi jogi rendelkezések a nemzetközi jogi dokumentumokban – az egészséghez való jog V.

- Az Aarhusi Egyezmény Preambulum 7. felhívásában rögzíti, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy *egészségének és jól létének* megfelelő környezetben éljen, továbbá mind egyénileg, mind pedig másokkal együttesen kötelessége a környezet védelme és javítása a *jelenlegi és jövőbeli generációk javára*. Ezt a gondolatot megismétli az Aarhusi Egyezmény céljáról szóló 1. cikkben, illetőleg egyértelművé teszi, hogy az *emberi egészség és biztonság állapota* a környezeti információ meghatározásának része (3. cikk 2. bekezdés c. pont)

Anyagi jogi rendelkezések a nemzetközi jogi dokumentumokban – környezeti igazságosság

- A környezetvédelmi aktivizmus régi célkitűzése a környezeti igazságosság elérése. Minden környezetvédő belátja, hogy a jelenlegi civilizációnk a természeti környezet kizsákmányolásán alapul, ezt legfeljebb mérsékelni és enyhén ellensúlyozni lehet. Azt azonban már semmiképpen sem lehet elfogadni, hogy a környezetszennyezéssel járó terhek egyeseket nem vagy alig érintenek, másokat pedig annyira, hogy az egészségük és az életük is veszélybe kerül. A legtöbb országban, ha egy digitális térképen egymásra illesztjük azokat a koordinátákat, amelyek a társadalmi-gazdasági-etnikai kisebbségek lakó- és munkahelyeit jelölik, illetőleg azokat, amelyek az egészségre és a környezetre káros, veszélyes ipari és egyéb tevékenységek helyét mutatják, a kettő között sajnos igen jelentős átfedéseket fogunk tapasztalni. Ezek a környezeti igazságtalanságok még fájóbbak és súlyosabb megítélés alá esnek, ha gyermekekről van szó. Az Egyezmény részes felei vállalják, hogy megvédik a gyermeket a jólétére bármilyen szempontból káros *kizsákmányolás* bármely más formája ellen is (36. cikk).
- Ezzel összefüggésben az Aarhusi Egyezmény is kimondja, hogy a közösségi részvételi jogok a környezetvédelmi ügyekben bármiféle megkülönböztetés nélkül mindenkit egyenlő mértékben megilletnek (3. cikk 9. bekezdés).

A közösségi részvételi jog rendszer jellege

- A közösségi részvételi jogosultságok egyfajta rendszert alkotnak, ahol a három elem, az információhoz jutás, a beleszólási jog és a jogorvoslati jog egymást erősítik.
- Éppen ez volt az Aarhusi Egyezmény nagy erőssége: több évtizedes jogfejlődés és a környezeti demokrácia megerősödése után az addig külön-külön létező *alkotmányos jogosultságokat* egységbe foglalta, amit ma az Aarhusi Egyezmény és általában a közösségi részvétel három pillérének szoktunk nevezni.
- A három pillér nem egyforma jelentőségű, nyilvánvaló, hogy a közösségi részvétel azon áll vagy bukik, hogy mikor, milyen minőségű információhoz tudnak hozzájutni az érintett, érdekelt közösségek, szervezetek vagy éppen magánszemélyek. Ehhez képest tudják csak eldönteni, hogy kívánnak-e véleményt nyilvánítani (tiltakozni, javaslatokkal élni stb.) és majd, ha rászánják magukat a részvételre, akkor döntenek esetleg úgy, az esetek egy valóságban kis hányadában, hogy valamilyen közigazgatási vagy bírósági szintű jogorvoslattal élnek.

A. információhoz való hozzájutás joga	Az A.1 Passzív (kérelemre) – 4. cikk	A.2 Feltételei: a) forma b) határidő c) költség	A.3 Kivételek: a) állami b) hivatali c) 3. személy
	A.4 Aktív (a közigazgatási szerv saját kezdeményezésére) – 5. cikk		
B. Beleszólási jog	B.1 Egyedi döntések – 6. cikk	B.2 Tervek, programok – 7. cikk	B.3 Jogalkotás – 8. cikk
C. Jogorvoslati jog 9. cikk	A-hoz kapcsolódva	B-hez kapcsolódva	Önállóan
	A jogorvoslat minősége: egyenlő, méltányos, időszerű és megfizethető		

A környezeti információhoz jutás a gyermekjogi dokumentumokban – Gyermekjogi Egyezmény

- Az Egyezményben az információhoz való jog nem kap túl nagy szerepet. Akkor viszont kérdéses, hogy milyen (külső) indíttatásból dönthet úgy egy 18 év alatti fiatal, hogy részt kíván venni egy a jövője, környezete szempontjából fontos döntéshozatali eljárásban.
- Az információhoz való jog a régi alkotmányos hagyományok alapján az 1989-es Egyezményben még nem is jelenik meg önállóan, hanem csak mintegy a *véleménynyilvánítás szabadsága* függvényeként. Ez a jog ugyanis, kétoldalú, adás-vevés módban értendő, tehát a kifejezés szabadsága magában foglalja mindenfajta tájékoztatás és eszme határokon túlmenő terjesztésének, megismerésének és azután további terjesztésének szabadságát is (13. cikk 1. bekezdés)
- A Részes Felek kötelesek előmozdítani, hogy a *tömegtájékoztatási eszközök* a gyermekek számára szociális és kulturális szempontból hasznos tájékoztatást és anyagokat terjesszenek. Ebbe mindenképpen bele kell értenünk az egészséges környezet hosszú távú, tartós megővéséhez, az azt fenyegető veszélyek elhárításához, mérsékléséhez szükséges információt (17. cikk, ill. 29. cikk).
- A 18 év alatti, sőt talán még inkább a 14 év alatti népességben felfoghatatlan nagy hatása van az *internetnek*, ami egyre inkább egy alternatív valóságot képez számukra. Nagy jelentősége lenne, ha ezeken a csatornákon a környezettudatosságot és a környezeti fenyegetésekhez való alkalmazkodást szolgáló információhoz juthatnának. Ennek azonban jelenleg kevés jelét látjuk.

A környezeti információhoz jutás a gyermekjogi dokumentumokban – Átfogó Kommentár

- Az Átfogó Kommentár, már csak azért is, mert több évtizeddel azt követően jött létre, a jelen kor követelményeihez, nem utolsósorban az Aarhusi Egyezmény rendszeréhez igazodva értelmezi az Egyezményt.
- Leszögezi, hogy a gyermekeknek joguk van ahhoz, hogy *pontos és megbízható* környezeti információkhoz jussanak, többek között az éghajlati és környezeti károk okairól, hatásairól, tényleges és potenciális forrásairól, az alkalmazkodó válaszlépésekről, a vonatkozó éghajlati és környezetvédelmi jogszabályokról, szabályozásokról, az éghajlati és környezeti hatásvizsgálatok, szakpolitikák és tervek megállapításairól, valamint a *fenntartható életmóddal* kapcsolatos választási lehetőségekről.
- Az ilyen információk támogatják a gyermekeket abban, hogy megtanulják, mit tehetnek közvetlen környezetükben a hulladékgazdálkodással, az újrahasznosítással és a fogyasztási magatartással kapcsolatban.
- Az *információterjesztési módszereknek* a gyermekek életkorának és képességeinek megfelelőnek kell lenniük és elő kell segíteniük az olyan akadályok leküzdését, mint az analfabetizmus, a fogyatékoság, a nyelvi akadályok, a távolság, valamint az információs és kommunikációs technológiához való korlátozott hozzáférés (CG26 32-34.)

A környezeti információhoz jutás – Aarhusi Egyezmény

- Az Aarhusi Egyezmény életkortól függetlenül sokkal részletesebben kidolgozza az információhoz való jogosultságot. Először is, ahogyan az a fenti táblázatból is látszik, szétválasztja az aktív (a hatóságok saját kezdeményezésére történő) és passzív információ szolgáltatást, azzal, hogy az utóbbinak jóval nagyobb gyakorlati jelentősége van.
- Ennek megfelelően találjuk meg azokat a garanciális szabályokat, amik biztosítják, hogy az Egyezmény 2. cikkében igen tágan meghatározott környezeti információkhoz *bárki* megfelelő időben, kiszámítható és elfogadható (szükség esetén: méltányos) költségek mellett és olyan formában juthasson hozzá, hogy a közösségi részvétel céljainak megfeleljen.
- Igen részletesen foglalkozik az Aarhusi Egyezmény a kivételekkel, amelyeket állami, hivatali érdekekből, illetőleg harmadik személyek érdekei miatt kell alkalmazni. Nagyon fontos, hogy a kivételekhez *alkivételek* járulnak, amik tükrözik az aarhusi jogalkotók azon szándékát, hogy az egyéb hivatali-gazdasági érdekekkel szemben az egészséghez való jog és a környezeti demokrácia érdekei érvényesülni tudjanak. Így az egyes titokfajták alá tartozó eseteket szűken kell értelmezni, az adatnyilvánossághoz fűződő érdekek és a környezeti kibocsátások (egészségügyi határértékek) figyelembe vételével. Ki kell adni azt az információt is, ami a titkos információ részekről leválasztható (4. cikk 4. és 6. bekezdés)

Részvételi jog (véleménynyilvánítási jog, szólásszabadság) – Egyezmény

- Az Egyezményben részes államok megegyeztek abban, hogy a gyermekek számára is biztosítják azt a jogot, hogy minden őket érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassák a véleményüket. Ennek mindössze egyetlen természetes korlátot állítottak, nevezetesen azt, hogy az *ítélőképességük* birtokában lévő gyermekeket illeti meg ez a jog és a jog gyakorlása során a résztvevő gyermekek korára és *érettségi* fokára, kellőképpen figyelemmel kell lenni (12. cikk, 1. bekezdés)
- Meg kell teremteni az intézményi, eljárásjogi lehetőséget arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben gyermekek érdekeltek, *a véleményük meghallgatásra találjon*, hiszen jogaik és kötelezettségeik a generációs különbségek miatt érdemben eltérhetnek még a közvetlen környezetükben élő felnőttekétől is. Az *állampolgári jogegyenlőség elvével* állna szemben, ha ezek az érdekek az egyes ügyekben elsikkadnának. Különösen a környezetvédelem, a közegészségügy és általában a fenntartható fejlődés rendkívül sokrétű kérdéseiben nagyon fontos, hogy megszólalhassanak.
- Ugyanakkor az Egyezmény megfogalmaz egy distinkciót, ami feltétlenül értelmezésre szorul: a gyermekek véleménynyilvánítási jogaikat „*közvetlenül vagy képviselőjük útján*” gyakorolhatják. Ha ezt a rendelkezést az egyébként is vele egy cikkelyben szereplő rendelkezésekkel együtt értelmezzük, azaz oda jutunk, hogy a gyermekkorúak minden esetben *önállóan is* gyakorolhatják véleménynyilvánítási jogaikat, amiben az ítéőképességük birtokában vannak, tehát a főszabály a közvetlen joggyakorlás (12. cikk, 2. bekezdés)

Részvételi jog – Átfogó Kommentár

- A Kommentár szerint a gyermekek kiemelten fontosnak tartják a környezeti kérdéseket az életük szempontjából. A gyermekek hangja erőteljes *globális erőt képvisel* a környezetvédelemben, és nézeteik fontos perspektívát és tapasztalatot adnak a környezeti ügyekkel kapcsolatos döntéshozatalhoz minden szinten.
- A gyermekek életét alapvetően meghatározó, jelentős és hosszú távú környezeti kihívások kezelésére irányuló intézkedések megtervezése és végrehajtása során a gyermekek véleményét proaktívan ki kell kérni, és azoknak kellő súlyt kell tulajdonítani.
- A gyermekek a részvétel érdekében és véleményük kifejezésére *kreatív* kifejezési módokat, például a művészetet és a zenét is felhasználhatják.
- További támogatásra és speciális stratégiákra lehet szükség ahhoz, hogy a *hátrányos helyzetű* gyermekek, például a fogyatékkal élő gyermekek, a kisebbségi csoportokhoz tartozó gyermekek és a veszélyeztetett területeken élő gyermekek gyakorolhassák a meghallgatáshoz való jogukat (GC26, 26. pont)

Részvételi jog – Véleménynyilvánítási Kommentár

- Egy speciális témára tér ki a szűkebben csak a gyermekek részvételi jogának második pillérével foglalkozó Kommentár. Ez a *gyermekek csoportos részvétele*, aminek lehet gyakorlati jelentősége, mert a csoportban az egyes gyermek résztvevők érettségének, tájékozottságának, tapasztalatainak változatossága kiegyenlíti egymást és így egy gyermek csoport akár komoly véleménynyilvánító ágens lehet egy környezetvédelemmel kapcsolatos közügyben.
- A Kommentár alá is húzza ezzel kapcsolatban, hogy az ilyen esetekben az Egyezmény szerinti részvételi feltételt, a kort és érettséget összetett módon kell megítélni. Ugyancsak számításba jön, hogy az adott gyermek csoport egy viszonylag szilárd, hosszabb távú szerveződés, ahol a szerepek a csoporton belül már hatékonyan kialakultak vagy csak alkalmi szövetkezés, ahol ilyen előnyökkel nem feltétlenül számolhatunk.
- A Véleménynyilvánítási Kommentár ennek megfelelően azt javasolja az Egyezményben részes feleknek, hogy bátorítsák a 18 éven aluli *szilárd struktúrájú csoportok* kialakítását, működését és az érettségi és kor feltételeket azok specialitásai figyelembevételével, megengedő módon értékeljék (10-11. pontok).
- Hasonló témát feszeget Jean Zermatten, aki a Gyermekjogi Bizottság tagja volt 2011 és 2013 között, a Genovai Egyetem „Gyermekek emberi jogai – egy interdiszciplináris bevezetés” online kurzusa keretében. A gyermekek hivatalos eljárásokban történő érdemi meghallgatáshoz való jogának két elemét azonosítja: az egyéni meghallgatáshoz való jogot (pl. eljárásban), valamint a gyermekek kollektív, döntéshozást befolyásoló jogát.”

Részvételre képesítés

- Ahogy már utaltunk rá, az Aarhusi Egyezmény igen jelentős előrelépés volt a korábbi, szétszórt alkotmányos jellegű szabályozáshoz képest azzal, hogy rendszerbe foglalta a közösségi részvétel különböző elemeit. Az Egyezmény 2002-es hatálybalépése óta eltelt idő bebizonyította, hogy ez a rendszer lényegesen hatékonyabb, mint az elemei külön-külön voltak. Ugyanakkor nem sokat ér az a rendszer, ha nincsenek, akik képesek és hajlandók is élni vele. Erre tekintettel az aarhusi jogalkotók egy sajátos alrendszert is megfogalmaztak, amit összefoglalóan részvételre képesítésnek (capacity building) szoktunk nevezni. Nyilvánvaló, hogy a részvételre képesítésnek a gyermekkorúak közösségi részvétele kapcsán fokozott jelentősége van. Az Aarhusi Egyezmény erre vonatkozó alrendszerét a következő táblázatban foglaltunk össze.

	Információval	Szervezeti segítséggel	Akadályozásának tilalmával
Általánosan	környezeti, intézményi és eljárási	működési szabályok, normatív támogatás	a megkülönböztetés tilalma a részvételben
Egyedi ügyekben	környezeti, intézményi és eljárási	civil szervezetek részvételi jogai	a közösségi részvétel megtorlásának tilalma

Részvételre képesítés – oktatáshoz, tájékoztatáshoz való jog

- (*Egyezmény*) A fenti táblázat bal felső ablakában szereplő, általános információkkal történő részvételre képesítés követelményeinek megfeleltethetően az Egyezmény általános vonatkozásokban biztosítja a gyermeknek az oktatáshoz való jogát az *esélyegyenlőség* alapján. Egyebek között meg kell, hogy könnyítsék a tudományos és technikai ismeretek megszerzését, amibe természetesen beletartozik a környezet védelme szempontjából alapvető földrajzi, meteorológiai, fizikai, kémiai, biológiai és társadalmi ismeretek rendszerének, összefüggéseinek a megtanítása is. Az Egyezmény az oktatás átfogó, szemléleti kérdései között azt is kötelezővé teszi, hogy a gyermekben tudatosítsák a természeti környezet iránti tiszteletet (28. cikk 1. és 3. bekezdés, illetőleg 29. cikk 1. bekezdés e. pont)
- (*Átfogó Kommentár*) Az Átfogó Kommentár más témakörökkel együtt tárgyalva, szintén kitér a részvételre képesítés információs mozzanatára. Eszerint az *állami szereplőknek*, például a rendőrségnek, és más érdekelt feleknek, köztük a tanároknak, *képzésben kell részesülniük* a gyermekek polgári és politikai jogairól, beleértve a gyermekek biztonságát biztosító intézkedéseket is (GC26, 30. pont).
- (*Aarhusi Egyezmény*) Ugyanezt a részvételre képesítési célt szolgálja a környezetvédelemre vonatkozóan az Aarhusi Egyezmény is, ami szerint a felek támogatják a környezeti oktatást-nevelést és a környezettudatosság növelését a nyilvánosság körében, különösen pedig a közösségi részvétel pilléreivel kapcsolatos ismereteket a környezeti információhoz való hozzájutás, a környezeti döntéshozatalban való részvétel és az igazságszolgáltatás igénybevétele tekintetében (3. cikk 3. bekezdés)

Részvételre képesítés – gyülekezési és egyesülési jog

- (*Egyezmény*) A fenti táblázatban az általános szervezeti segítség kategória tartalmazza a közösségi részvétel alanyai által létrehozott szervezetek elismerését, támogatását is. Ahogy láttuk, az érdemi részvétel fontos eleme, hogy a gyermekkorúak is létrehozhatnak olyan szervezeteket, amelyekben megvitatják a generációjukat illető legfontosabb kérdéseket és egyetértésben, egymást támogatva, kiegészítve lépnek fel ezekben az ügyekben. Az Egyezmény szerint a részes államok elismerik a gyermek egyesülési és békés gyülekezési jogát. E jogok gyakorlását csak a törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, illetőleg a közegészségügy és a közérkölc, vagy mások jogai és szabadságai védelmének érdekében szükségesek (15. cikk).
- (*Átfogó Kommentár*) A Kommentár szerint az államoknak minden megfelelő intézkedést meg kell hozniuk annak biztosítására, hogy a törvényben előírt és szükséges korlátozásokon kívül más korlátozásokat ne vezessenek be az egyesületek létrehozására és az azokhoz való csatlakozásra, illetve a környezetvédelmi *tiltakozásokban* való részvételre. Az államoknak hatékony jogorvoslatot kell biztosítaniuk a gyermekek véleménynyilvánításhoz, békés gyülekezéshez és egyesüléshez való jogának megsértése esetén (GC26, 30-31. pontok).
- (*Aarhusi Egyezmény*) A gyülekezési jogot az Aarhusi Egyezmény közvetlenül nem szabályozza, közvetve azonban, mint a részvételre képesítés egyik legfontosabb elemét említi az általános rendelkezések között. Eszerint minden egyes Fél gondoskodik a környezetvédelem célját elősegítő szövetségek, szervezetek és csoportok megfelelő elismeréséről és támogatásáról, és biztosítja, hogy nemzeti jogrendszere összhangban legyen ezen kötelezettséggel (3. cikk 4. bekezdés)

A közösségi részvétel akadályozásának vagy megtorlásának tilalma I.

- (*Egyezmény*) Az Egyezmény általános érvénnyel mondja ki, hogy a gyermeket nem szabad alávetni magánéletével, családjával, lakásával vagy levelezésével kapcsolatban önkényes vagy törvénytelen beavatkozásnak, sem pedig becsülete vagy jó hírneve elleni *jogtalan támadásnak* (16. cikk 1. bekezdés)
- Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden *megkülönböztetés*, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül. Ennek érdekében az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket arra, hogy a gyermeket *hatékonyan megvédjék* minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt. (2. cikk 1-2. bekezdés).
- (*Átfogó Kommentár*) Az Átfogó Kommentár szerint a gyermekek véleménynyilvánítási, egyesülési és békés gyülekezési szabadságához fűződő jogait csak a törvénynek megfelelően előírt és egy demokratikus társadalomban szükséges korlátozásokkal lehet korlátozni. Azok a gyermekek, akik élnek a véleménynyilvánítás szabadságához való jogukkal, vagy környezetvédelmi kérdésekben tiltakoznak, beleértve a környezetvédelemmel kapcsolatos emberi jogok védelmezőit, gyakran szembesülnek fenyegetésekkel, megfélemlítéssel, zaklatással és más súlyos megtorlásokkal. Az államoknak meg kell védeniük a gyermekek jogait, többek között azáltal, hogy biztonságos és támogató környezetet biztosítanak a gyermekek által szervezett kezdeményezések számára, amelyek célja az emberi jogok védelme az iskolákban és más helyszíneken.
- *A rágalmazásra és becsületsértésre* vonatkozó jogi szabályozás nem irányulhat a gyermeki jogok gyakorlásának ellehetetlenítésére.

A közösségi részvétel akadályozásának vagy megtorlásának tilalma II.

- (*Véleménnyilvánítási Kommentár*) A speciálisan a gyermekkorúaknak a környezeti ügyekben való közösségi részvételével foglalkozó dokumentum kitér néhány olyan fontos körülményre, ami éppen a gyermekkorúak esetében a szabad véleménynyilvánítást erősen korlátozhatja. Ez lehet az az eset, amikor a gyermekkorú *önmagától nem is akarna résztvenni* egy adott ügyben, csak valamilyen szülői, családi, pedagógusi stb. nyomásnak engedelmeskedik. Ez nyilvánvalóan egy sajátos, de igen veszélyes, káros esete a részvételi joggal való visszaélésnek. A Kommentár emellett felhívja a figyelmet arra is, hogy ezen túlmenően is az ügydöntő szerveknek, akik előtt a közösségi részvétel folyik, a gyermekkorú résztvevők esetében éberrel figyelniük kell arra, hogy őket valamilyen *manipuláció* éri-e, illetőleg valóban ki tudják fejezni a saját véleményüket a maguk sajátos, csak rájuk jellemző szemszögből (22. pont)
- (*Aarhusi Egyezmény*) A Gyermekjogi Egyezményben Részes Felek országaiban kötelező törvényi védelemmel alátámasztott jogosultságok jóval szélesebb körűek, mint a fenti táblázat utolsó oszlopában szereplő védelem, ugyanakkor messzemenően biztosítja az Aarhusi Egyezményben foglaltakat, ami tiltja, hogy a közösségi részvétellel összefüggésben a jogukat gyakorló személyeket emiatt megbüntessék, üldözzék és semmilyen más módon nem zaklatják a részvételük miatt, illetve bárkit megkülönböztessenek a részvételi jogosultságaikban állampolgárságra, nemzetiségre vagy honosságra való tekintettel (3. cikk 8-9. bekezdései).

A jogorvoslathoz való jog

- Jóllehet közvetlenül *nem kapcsolódik* az Egyezmény egyik rendelkezéséhez sem, az Átfogó Kommentár fontosnak tartotta, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és jogorvoslathoz való jog legfontosabb kérdéseivel kapcsolatban is javaslatokat tegyen.
- Kiindulópontként rögzíti, hogy annak ellenére, hogy a gyermekek számos környezetvédelmi és éghajlat-változási ügy élharcosai, és az Egyezmény értelmében jogok birtokosaiként ismerik el őket, a gyermekek - státuszukból adódóan - számos államban akadályokba ütköznek a *cselekvőképesség* megszerzésében, ami korlátozza a környezeti vonatkozású jogaik érvényesítésének lehetőségeit. Az államoknak biztosítaniuk kell a gyermekek számára az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés útjait, beleértve a gyermekbarát, nemi szempontokat és a fogyatékosságokat is figyelembe vevő panaszmechanizmusokat, hogy a környezeti ártalmakkal kapcsolatos jogaik megsértése esetén hatékony *bírói, kvázi bírói és nem bírói* mechanizmusokhoz - beleértve a gyermekközpontú nemzeti emberi jogi intézményekhez – hozzáférhessenek. Ez magában foglalja az akadályok elhárítását a gyermekek előtt, hogy maguk kezdeményezzenek eljárásokat, a perindítási szabályok módosítását és a nemzeti emberi jogi intézmények felhatalmazását arra, hogy fogadják a gyermekek panaszait. Az államoknak biztosítaniuk kell, hogy ezek a mechanizmusok megkülönböztetés nélkül minden, a joghatóságuk alá tartozó gyermek számára könnyen elérhetőek legyenek, beleértve a *határaikon kívül élő* gyermekeket is, akiket a határaikon belül bekövetkezett állami cselekmények vagy mulasztások következtében keletkezett határokon átnyúló károk érintenek.

A jogorvoslathoz való jog (folyt.)

- Az Átfogó Kommentár szerint továbbá az államoknak rendelkezniük kell a *kollektív panaszok*, például a csoportos keresetek és a *közérdekű peres eljárások* lehetőségéről, és meg kell hosszabbítaniuk a gyermekek jogainak környezeti ártalmak miatti megsértésével kapcsolatos elévülési határidőket.
- A gyermekeknek ingyenes jogi és megfelelő egyéb segítséghez kell jutniuk, beleértve a jogi segítségnyújtást és a hatékony *jogi képviselést*, és lehetőséget kell biztosítani számukra, hogy meghallgassák őket az őket érintő bírósági vagy közigazgatási eljárásokban. Az államoknak további intézkedéseket kell fontolóra venniük a jogorvoslatot kereső gyermekek *költségeinek* csökkentése érdekében, például a hátrányos költségelszámolással szembeni védelem révén, hogy csökkentsék a környezetvédelmi ügyekben közérdekű ügyeket indító gyermekek pénzügyi kockázatát. Az államoknak meg kell vizsgálniuk a gyermek felperesekre háruló megterhelő *bizonyítási teher* áthelyezésének lehetőségeit.
- Az államok kötelesek nem bírósági és bírósági mechanizmusokat létrehozni annak érdekében, hogy hatékony jogorvoslathoz való hozzáférést biztosítsanak a gyermekek jogainak *üzleti vállalkozások* általi megsértése esetén, beleértve a *területen kívüli tevékenységük* és működésük következtében elkövetett jogsértéseket is, feltéve, hogy ésszerű kapcsolat áll fenn az állam és az érintett magatartás között.

A jogorvoslathoz való jog (folyt.)

- A megfelelő jóvátétel magában foglalja a jóvátételt, a megfelelő kártérítést, az elégtételt, a rehabilitációt és a megismétlődés tilalmának garanciáit, mind a környezet, mind az érintett gyermekek tekintetében, beleértve az orvosi és pszichológiai segítséghez való hozzáférést. A jóvátételi mechanizmusoknak figyelembe kell venniük a gyermekek különleges sebezhetőségét a környezetkárosítás hatásaival szemben, beleértve *a károk lehetséges visszafordíthatatlanságát és élethosszig tartó jellegét*.
- A kártérítésnek *gyorsnak* kell lennie, hogy korlátozza a folyamatban lévő és jövőbeli jogsértéseket. A jogorvoslat újszerű formáinak alkalmazását ösztönzik, mint például a *generációk közötti bizottságok* létrehozására vonatkozó utasítások, amelyekben a gyermekek aktívan részt vesznek, hogy meghatározzák és felügyeljék az éghajlatváltozás hatásainak mérséklésére és az azokhoz való alkalmazkodásra irányuló intézkedések gyors végrehajtását. Az ilyen mechanizmusokról és azok igénybevételének módjáról szóló információkat széles körben meg kell ismertetni a gyermekek, a szülők, a gondviselők és a gyermekekkel és a gyermekek érdekében dolgozó szakemberek körében. (GC26 82-90. pontok)
- Az Aarhusi Egyezmény a maga részéről szintén igen ambíciózus és a Jogkikényszerítési Bizottság eseteit látva meg kell állapítanunk, hogy ugyan a végrehajtása előtt is komoly akadályok tornyosulnak, a változtatásra reális esély van. Jelenleg azonban a legtöbb országban az érintett magánszemélyek, helyi közösségek, civil szervezetek nincsenek abban a helyzetben, hogy egyaránt indíthassanak közigazgatási, bírósági felülvizsgálati eljárásokat, sőt, ha ilyenek nem indultak vagy nem megfelelő eredménnyel zárultak, a 9(3) cikk alapján *önállóan* is elindíthassanak, kezdeményezhessenek jogorvoslati eljárásokat környezeti vagy részvételi jogaik sérelme miatt. A környezetvédelmi jogászok a legtöbb országban még annak is nagyon örülnének, ha az Aarhusi Egyezmény követelményei a jogorvoslati eljárások minőségével kapcsolatosan, azaz *az időszerűség, megfizethetőség, egyelőség és méltányosság, illetve a felfüggesztő hatály* legalább az eljárások egy látható hányadában érvényesülnének (9. cikk, különösen a (3) és (4) bekezdések)

Visszacsatolás, ellenőrzés I.

- (*Egyezmény*) Az Egyezmény a nemzetközi jog normáinak megfelelően több olyan jogintézményt is tartalmaz, aminek a célja, hogy *a Felek egymásra is tekintettel maradéktalanul betartsák* az Egyezményben vállaltakat. Ennek megfelelően kötelezettséget vállaltak arra, hogy az Egyezményben elismert jogok érvényesítése érdekében elfogadott intézkedésekről és e jogok gyakorlásában elért előrehaladásról rendszeresen *jelentést* terjesztenek a szintén az Egyezmény által létrehozott Bizottság elé. A Bizottság azoktól a részes államoktól, amelyek nem megfelelő részletességgel vagy nem megfelelő tartalommal adták be a jelentéseiket kiegészítő felvilágosításokat kérhet. Ugyancsak az alaposabb végrehajtás céljait szolgálja az Egyezmény azon rendelkezése, miszerint a részes államok jelentéseiket széles körben terjesztik saját országukban, hogy ezzel a saját olyan közösségeik, amelyek a gyermekjogok és a környezetvédelem előmozdításában érdekeltek véleményt nyilváníthassanak és általában is szoros figyelemmel kísérik a végrehajtást (44. cikk 1., 4. és 6. bekezdései).
- Az Egyezmény végrehajtása felett őrködő említett Bizottságot, teljes nevén *a Gyermek Jogainak Bizottságát* a részes államok kifejezetten az Egyezményben vállalt kötelezettségek teljesítése területén elért előrehaladás vizsgálatára hozták létre. Az országjelentések vagy más információk alapján, a kiemelten fontos ügyekben a Bizottság amennyiben szükségesnek tartja, ajánlhatja a Közgyűlésnek, hogy *egyes ügyeket* részletesen vizsgáljon meg, illetőleg a Bizottság maga is tehet az Egyezmény végrehajtása körében javaslatokat és ajánlásokat (43. cikk 1. és 2. bekezdései, 45. cikk)

Visszacsatolás, ellenőrzés II.

- (*Aarhusi Egyezmény*) Aarhusi Egyezmény a nemzetközi jogban is példátlan hatékonysággal jár el a rendelkezéseinek a megfelelő végrehajtása érdekében. A Részes Felek az országjelentéseiket rendre határidőre és (az általában logikusan megengedett *közösségi ellenőrzés* miatt) megfelelő tartalommal csatolják a MoP-ok előtt. A különböző *munkabizottságok* lényegében folyamatosan figyelemmel kísérik a végrehajtás egyes problémáit.
- Előírta az Egyezmény *egy nem konfrontatív, nem bírósági jellegű, konzultatív* természetű jogkövetési eljárás bevezetését, aminek alapján a Részes Felek első találkozásán (2002, Lucca, Olaszország) megválasztottak egy ún. Jogkövetési Bizottságot (Compliance Committee). Ez a Bizottság egyedülálló módon hivatalosan is befogadhat civil szervezetektől panaszokat, mára már 200 felett jár az ügyeinek a száma. Az Aarhusi Jogkövetési Bizottság döntéseinek az elmúlt két évtizedben jelentős hatása volt olyan államok közigazgatási eljárásjogára, mint Svédország, Belgium, Kazakhszán, illetőleg az Európai Unió Bírósága is gyakran hivatkozik a döntéseire a közösségi részvétellel kapcsolatos ügyeiben (15. cikk).

A gyermekek részvétele a környezeti döntéshozatali eljárásokban Magyarországon

- Míg a nemzetközi gyermekvédelmi jognak nem nagyon van *EU-s háttere* (nemzeti jogkör alapján véve), a közösségi részvétel jogát részletesen szabályozza az Unió.
- Ennek megfelelően az *Információszabadságról* szóló törvény, a különböző *eljárásjogi kódexek*, valamint több környezetvédelmi ágazati jogszabály megfelelően szabályozzák a részvételi jogokat. A környezeti hatásvizsgálati eljárásban és az Adatvédelmi hatóság eljárásában a jogszabály a „*bárki*” kifejezést alkalmazza, így elvileg a részvételi jogok a fiatalokúra és a gyermekkorúakra is kiterjed.
- A részvételi jogokat véleményünk szerint *a cselekvőképesség merev szabályai* korlátozzák a hazai jogban – a kollízió esetén a nemzetközi jogi normák hivatkozhatók. Ugyanakkor a gyermekkorúak szólásszabadságáról a *Gyámügyi tv.* kifejezetten rendelkezik és a gyülekezési jogunkban sincs életkori határ, ami a résztvevőket illeti. Az *alkotmánybírósági joggyakorlat* támogató alapállású.
- A jogorvoslati jogokat illetően a gyermekjogi képviselők említhetők, de az ő eljárásuk tárgya a *gyámügyekre korlátozódik*.
- A részvételre képesítés szempontjából releváns szabályt nem sokat találtunk, talán *a Nemzeti Alaptantervre* vonatkozó egyes szabályok említhetők.
- Ami a *jövő nemzedékek meghatározását* és jogait illeti, az Alaptörvény rendelkezései kifejezetten progresszívek (Nemzeti Hitvallás 8. felhívás, P. cikk és 38. cikk). Hiányzik azonban ennek *lebontása* a gyermekjogok és egy sor más jogterület esetén is, így pl. klímagázokról szóló legújabb törvényünk, az építési törvény, a már említett köznevelési törvény, az egészségügyi törvény, a természetvédelmi törvény és természetesen (sőt) a környezetvédelmi törvény esetében is.